Bianca-Oana HAN

TRADUCERE ŞI CONTEXT

În lumea complexă și complicată, în care am ajuns să trăim, să ne manifestăm, să interacționăm ca indivizi sau comunitate, factorul 'context' capătă valențe importante. Deseori, o percepere eronată a contextului în comunicare poate genera un lanț întreg de neînțelegeri care, asemeni unui cerc vicios, pot cauza situații cel puțin nedorite. Astfel, fenomenul de care ne ocupăm, cel al traducerii literare, este afectat de realitatea invocată.

Această evidență este subliniată de multe teorii care vin în sprijinul problematicii traducerii; așadar, așa cum arată și Susan Bassnett, care îi citează pe Edward Sapir[1] susținut de Benjamin Lee Whorf[2] și mai târziu de Juri Lotman[3] (pentru a enumera numai câțiva): „Nicio limbă nu poate exista dacă nu este cimentată în contextul cultural; cum nicio cultură nu poate exista dacă nu are în centru structura unei limbi naturale. Limba este, așadar, inima ce bate în cultură și numai din interacțiunea celor două poate lua naștere energia vieții. La fel cum un chirurg ce operează pe cord deschis nu poate face abstracție de corp, la fel niciun traducător nu poate trata un text în afara culturii din care provine"[4]. M. Snell-Hornby[5] analizează cultura din punct de vedere antropologic drept „totalitatea aspectelor vieții umane social condiționate" după modelul preluat de la expertul german în comunicare inter-culturală, H. Gohring[6]: cultura este, așadar, percepută ca fiind „totalitatea cunoștințelor, experiențelor și percepțiilor aflate în imediată legătură cu acțiuni care au la bază norme condiționate fie lingvistic, fie social-comportamentale".

Comunicarea inter-lingvistică, ce este asigurată prin girul traducerii, nu poate ieși de sub incidența contextului cultural. Mai mult, teoreticienii „skopos"-ului (înțeles drept cultura celuilalt coroborată cu intenționlitatea traducerii) subliniază că și cultura este, la rândul ei, închegată, sprijinită prin traducere. Aceștia consideră traducerea nu numai influențată (și influentă) vis-a-vis de context (*context sensitive*), ci și de cultură (*culture sensitive*)[7]. Astfel, tradu-

BDD-A20605 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:00 UTC)

cătorul capătă două sarcini sociale: pe de-o parte, să înlesnească comunicarea între doi parteneri și, pe de altă parte, să îmbogățească cultura țintă (receptoare) prin introducerea în societatea acestei culturi și în tradiția literară a acesteia a noi aspecte de formă, conținut sau sens, așadar, noi aspecte ale lumii.

Așa cum am arătat, actul de traducere stabilește o relație între doi parteneri. Paul Ricoeur[8] îi identifică drept „*Străinul* – termen care acoperă opera, autorul, limba acestuia și *Cititorul* – destinatar al lucrării traduse". Înțelegem că poziția de mediator este cea ocupată de traducător, care are complicata și complexa misiune de a transmite și înlesni trecerea mesajului dintr-un cod lingvistic în altul. Ni se subliniază, dacă mai era nevoie, cât de inconfortabilă poate fi această instanță de mediator, sau arbitru, sau judecător de bun gust, sau susținător al unor termeni care își caută intrarea în limbă, sau liant între limbi și culturile din spatele acestora.

Indiferent care ar fi poziția luată, ni se pare foarte potrivită aici metafora folosită de Franz Rosenzweig[9] și preluată mai apoi de foarte mulți teoreticieni și practicieni în ale traducerii: „a traduce înseamnă să fii slugă la doi stăpâni: îl slujești pe străin în opera sa, dar și pe cititor în dorința lui de a și-o apropria. Autor străin, cititor ce locuiește în aceeași limbă cu traducătorul. Paradoxul ține astfel de o problemă excepțională, sancționată de două ori, atât de un legământ de fidelitate, cât și de suspiciunea unei trădări. (...) Schleiermacher[10] descompunea paradoxul în două propoziții: să-l călăuzești pe cititor către autor și să-l călăuzești pe autor către cititor".

Este evident că, din moment ce această ecuație este atât de complexă, pot apărea o serie de probleme ridicate de rezistența unei părți sau a alteia; vorbim despre o rezistență dinspre limba / cultura străinului în procesul traducerii, precum și despre o rezistență venind dinspre cititor.

În prima instanță traducătorul se poate afla în situația de a percepe limba străinului ca pe un zid inert de rezistență, în fața căruia să se simtă neputincios, chiar inhibat, pornind de la premisa că un original nu poate fi dublat de o valoare egală, nici din punct de vedere lingvistic (vezi termenii intraductibili, specifici unei anumite limbi), nici din punct de vedere cultural. Astfel, traducătorul pare a fi în ipostaza de a-și asuma condiția de pseudoartist, făuritor al unei opere de pseudoartă. Mai mult, să nu uităm nici de problema memoriei colective a unei culturi, care încearcă parcă să păstreze intact tezaurul cultural care i-a asigurat, până la urmă, individualitate între celelalte culturi. Nimic de obiectat, decât poate de comentat că, odată cu pătrunderea acestor valori în circuitul universal, ele nu sunt puse în pericol, ci, dimpotrivă, recunoscute la o scară mai largă, putând fi accesate și deci valorificate de un public mai larg.

Pe de altă parte, nici rezistența din partea cititorului nu trebuie subestimată, căci este expresia unui sentiment, a unei pretenții de autosuficiență. Această formă de *etnocentrism lingvistic* poate deveni periculoasă într-un proces de globalizare cultural-lingvistică, dacă cititorul nu este educat spre o înțelegere corectă a fenomenului în discuție, spre acceptarea adevărului conform căruia prin traducere se presupune o permanentă îmbogățire a limbilor, în special a celor țintă. „(Traducerile) prilejuiesc un act de căutare a unor concepte, de veșnică explorare de

BDD-A20605 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:00 UTC)

nuanțe cerute de redarea cât mai fidelă a textului prim. Mereu atent să nu trădeze sensurile fundamentale, tălmăcitorul creează forme noi, impune un limbaj specific unui mare poet, prozator sau filozof”[11].

Antoine Berman[12] consideră traducerea o „încercare a străinului”, o experiență fundamentală în care se definește raportul nostru cu celălalt, cu străinul. Reacția naturală la străin poate fi deci, așa cum am menționat, rezistența, refuzul, etnocentrismul. Orice cultură – și, prin extrapolare, orice limbă – își este suficientă sieși și tinde să aservească, să anexeze alte culturi și alte limbi. Traducerea anexantă este deci efectul acestei tendințe etnocentrice, a complexului de superioriate față de străin, de limba străină, de textul original. Berman propune o traducere bazată nu pe o relație de subordonare a limbii străine de către limba receptoare, ci pe o relație de egalitate, pe „un raport dialogic între limba străină și limba proprie”[13].

Așa cum am anticipat deja, pericolul care încă mai planează asupra activității traducătorului constă și în problema intraductibilității sau a nonechivalenței de termeni, cauzată de existența în cadrul sistemelor lingvistice a unor termeni specifici pe care mizează în mod special un anumit context.

„Există o primă treaptă a intraductibilului, intraductibilul de plecare, care constă în pluralitatea limbilor și pe care ar fi mai bine să-l numim de la bun început, așa cum a făcut și von Humboldt, diversitatea, diferența limbilor, sugerând ideea unei eterogenități radicale, în virtutea căreia traducerea ar trebui să fie a priori imposibilă”[14].

Problema intraductibilității unui text, a nonechivalenței nu se oprește aici și vom sublinia cum aceasta ia anumite forme la nivelul cuvântului ca exponent lingvistic și cultural. Astfel, distingem două tipuri de intraductibilitate, așa cum consideră și Catford[15]: la nivel lingvistic fenomenul este cauzat de lipsa din limba țintă (receptoare) a unui substitut lexical sau sintactic pentru un item ce aparține limbii sursă (emițătoare). Pe de altă parte, ni se atrage atenția că al doilea tip de intraductibilitate este mai problematic: dacă intraductibilitatea lingvistică este rezultatul inerentelor diferențe ce apar între limba sursă și limba țintă, intraductibilitatea culturală se datorează absenței din limba țintă a unor „modele situaționale relevante” pentru textul din limba sursă.

Faptul că limba și contextul cultural în care aceasta funcționează sunt supuse schimbărilor generate de evoluția și dinamica vieții, duc la nevoia de re-traducere, de re-spunere a mesajului în noi termeni adaptați și aliniați la realitate. Observăm cum nu de puține ori un text literar original trădează epoca și timpul în care a fost produs. Limba și contextul sociocultural aveau anumite coordonate la acel moment; dificultatea traducerii constă și în a surprinde aceste date, pentru a „sluji” limbii sursă, dar și de a le adapta limbajului și contextului în care funcționează receptorul. De aici senzația că traducerea este o tentativă de a lega două lumi paralele, precum și nevoia de re-traducere.

Indiferent din ce parte am alege să privim lucrurile, devine în cele din urmă evident că totul se rezumă la *context*. Contextului îi revine rolul hotărâtor în

BDD-A20605 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:00 UTC)

impunerea anumitor termeni pentru o traducere. Lărgind discuția în acest sens, vorbim despre context lingvistic, în care cuprindem elementele lingvistice și semantice constituind textul (de) tradus și de un context cultural, care se constituie într-un cadru general și generos de cuprindere a problemei, care are menirea de a seta directivele coordonatoare în stabilirea formei și sensului mesajului într-o comunicare de orice tip.

Care sunt, așadar, elementele caracteristice contextului în vederea asigurării unei bune comunicări interumane? Și în concepția lui Ricoeur[16], cele de ordin lingvistic se împart în trei unități: „cuvintele, adică semnele pe care le găsim în lexic, frazele, pentru care nu există un lexic (nimeni nu poate spune câte fraze au fost sau vor fi rostite într-o limbă) și, în fine, textele, adică secvențe de fraze." O interesantă observație completează această clasificare simplă. „Mânuirea acestor trei feluri de unități, una semnalată de Saussure, cealaltă de Benveniste și Jakobson, iar cea de-a treia de Harald Weinrich, Jauss și teoreticienii receptării textelor, constituie un izvor de divergență vis-a-vis de o presupusă limbă perfectă și un izvor de neînțelegere în uzajul cotidian și, ca atare, o ocazie pentru interpretări multiple și concurente"[17].

În fața posibilelor neînțelegeri și interpretări multiple și concurente pe care cele trei unități lingvistice discutate le pot genera prin împletirea lor în ceea ce se vrea limba unei comunități lingvistice, traducătorul are sarcina de a lua decizii pertinente pentru a reduce la minimum pericolul care amenință comprehensiunea din cadrul unei comunicări. Așa cum am încercat să arătăm, comunicarea este constituită și condiționată de numeroase etape care, la rândul lor, sunt determinate de alte aspecte legate de limbă, context, cultură, situație, realitate, timp, pentru a enumera numai câteva dintr-o serie interminabilă. Toate acestea pentru a facilita interrelaționarea umană, singura, pare-se, în măsură să șteargă disparitățile existente în realitatea în care trăim.

Putem considera, așadar, traducerea drept una dintre cele mai importante preocupări lingvistice, dar și cele mai pline de responsabilitate și de paradox, în același timp. Traducerea este un act de mare răspundere, ne asigură, dacă mai era nevoie, Radu Enescu[18], pentru că poate altera ceea ce numim „universul spiritual al unei unități lingvistice". Cu atât mai mult, cu cât ea este supusă unor rigori mai severe decât textul sursă, ea nefiind „creație ci re-creație, nu e invenție ci re-producere și comunicare".

NOTE

[1] Edward Sapir, *Culture*, *Language and Personality*, Berkley, Los Angeles: University of California Press, 1956, p. 69, citat de Susan Bassnett.

[2] Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality* (Selected Writings), ed. J. B.Carroll (Cambridge, Mass. The Mit Press, 1965), p. 213, citat de Susan Bassnett.

[3] Juri Lotman și B.A. Uspensky, *On the Semiotic Mechanism of Culture*, New Literary History, IX (2) 1978, p. 211-32, citat de Susan Bassnett.

[4] Traducere liberă – *B.-O. H.*

BDD-A20605 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:00 UTC)

[5] Mary Snell-Hornby, *Translation Studies: An Integrated Approach*, Amsterdam/ Philadelphia, 1988, p. 39, citată de Rodica Dumitriu în *Theories and Practice of Translation,* Colecția Cursus, Institutul European, Iași, 2002, p. 71.

[6] Citat de Rodica Dumitriu.

[7] Hans Vermeer, *Translation Today: old and new problems,* 1992, în Mary Snell-Hornby, *Translation Studies: An Interdiscipline,* Philadelphia, New York, p. 3-16, citat de Rodica Dumitriu, p. 72.

[8] Paul Ricoeur, p. 66-68.

[9] Parafrazat de Paul Ricoeur.

[10] *Idem*.

[11] Romul Munteanu, *Permanenta Îmbogățire a Cunoașterii*, „Contemporanul", nr. 39 (1976) / 1984, p. 12.

[12] Citat de Paul Ricoeur, p. 66.

[13] *Idem*.

[14] Paul Ricoeur, p. 115.

[15] J. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford University Press, London, 1965, citat de Susan Bassnett, p. 32-35.

[16] Paul Ricoeur, p. 94-97.

[17] *Idem*.

[18] R. Enescu, *Traducerea – mijloc de cunoaștere*, „Familia", nr. 8, 1979, p. 7.

BIBLIOGRAFIE

1. R. Baconsky, D. Gouadec, Ghe. Lascu, *Teritorii actuale ale traducerii*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 2002.

2. M. Baker, *In Other Words*, Routledge Publishing House, London and NY, 2002.

3. A. Bantaș, E. Croitoru, *Didactica traducerii,* Editura Teora, București, 1999.

4. S. Bassnett, *Translation Studies*, Routledge Publishing House, London and NY, 1996.

5. R. Bell, *Teoria și practica traducerii*, Editura Polirom, Iași, 2002.

6. E. Croitoru (coordonator), *English Through Translations*, *Interpretation And Translation Oriented Text Analysis*, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos", Galați, 2004.

7. R. Dumitru, *Translation Theories and Practice,* Editura Institutului European, Iași, 2002.

8. U. Eco, *În căutarea limbii perfecte*, Editura Polirom, Iași, 2002.

9. R. Enescu, *Traducerea – mijloc de cunoaștere*, „Familia", nr. 8, 1979.

10. D. Fejes, *Fiecare traducere e o provocare*, „România Literară", 16/2006.

11. T. Ionescu, *Știința și / sau arta traducerii*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003.

12. L. Levițchi, *Manualul traducătorului de limba engleză,* Editura Teora, București, 2001.

13. I. Mavrodin, *Despre traducere, literal și în toate sensurile*, Editura Scrisul Românesc, Fundația Editura Craiova, 2006.

14. G. Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, tradusă de Valentin Negoiță și Ștefan Avădanei, Editura Univers, București, 1983.

15. M. Vazaca, *Prețul dorinței de a traduce*, „România Literară", 8/2008.

BDD-A20605 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:00 UTC)